

BANK LIKVIDLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR (O'ZBEKISTON SHAROITIDA UMUMIY YONDASHUV)

Temirov Navruz Rustamovich

AT Aloqabank G'aznachilik departamenti direktori

Tijorat banklarida likvidlik bankning kundalik to'lovlari, mijozlar oldidagi majburiyatlari hamda banklararo hisob-kitoblarni uzluksiz bajarish imkoniyatini ifodalaydi. O'zbekiston sharoitida bank likvidligiga ta'sir qiluvchi omillarni ikki yirik guruhga ajratish mumkin: makroiqtisodiy (tashqi muhit) va mikroiktisodiy (bank ichki boshqaruvi hamda portfel tuzilmasi) faktorlar.

Makro omillar bank tizimi uchun umumiy "sharoit"ni belgilaydi. Masalan, inflyatsiya darajasi oshganda aholi va biznesning jamg'arma xulqi o'zgarishi, depozitlarning real qiymati pasayishi hamda resurslar narxi qimmatlashishi mumkin.[1] Bu holat banklarning depozit bazasini barqaror ushlab turishini murakkablashtiradi va likvid zaxiralarga bo'lgan ehtiyojni kuchaytiradi. Siyosiy stavka va bozor foiz stavkalari esa bank resurslarining umumiy qiymatini belgilab, qisqa muddatli moliyalashtirishga tayanadigan banklarda likvidlik xarajatlarini oshiradi yoki kamaytiradi.[2] Valyuta kursidagi tebranishlar ham banklar balansida valyutali aktiv va majburiyatlar mavjud bo'lsa, valyuta likvidligi ehtiyojini kuchaytirib, depozit oqimlarining barqarorligiga ta'sir ko'rsatadi.[2] Shuningdek, iqtisodiy faollik pasayishi yoki keskin o'zgarishi kredit qaytimi va muammoli kreditlar ulushini oshirishi orqali likvidlik bosimini kuchaytirishi mumkin.[2]

Mikro omillar esa bankning ichki siyosati va boshqaruv sifatiga bevosita bog'liq bo'lib, amalda likvidlik holatini eng ko'p belgilab beradi. Eng muhim jihatlardan biri — aktiv-passivlar muddat nomutanosibligi. Agar bank qisqa muddatli depozitlar hisobidan uzoq muddatli kreditlarni moliyalashtirsa, depozit chiqishlari yuzaga kelganda likvidlik "bo'shlig'i" paydo bo'ladi.[3] Kredit portfeli sifati ham muhim: muammoli kreditlar ko'payishi kutilayotgan pul oqimlarini kamaytiradi, zaxiralar talabini oshiradi va likvid aktivlar tezroq sarflanishiga olib keladi.[3] Depozit bazasining konsentratsiyasi — ya'ni bank resurslarining bir nechta yirik mijozlarga haddan tashqari bog'lanib qolishi — ham likvidlik riskini keskin oshiradi, chunki bitta yirik depozit chiqishi bank holatiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.[3] Shu bilan birga, bank balansida yuqori likvid aktivlar ulushi (naqd mablag', Markaziy bankdagi hisoblar, tez sotiladigan qimmatli qog'ozlar) yuqori bo'lsa, bank stress sharoitida ham majburiyatlarini bajarishda nisbatan barqaror bo'ladi.[6] Shuning uchun likvidlikni optimal boshqarishda ALM (aktiv-passivlarni boshqarish), trejri siyosati, likvid zaxiralar va stress-test yondashuvlarini uyg'unlashtirish zarur.[3]

1-jadval.

Bank likvidligiga ta'sir etuvchi makro va mikro omillar

Omilar guruhi	Omil	Bank likvidligiga ta'sir mexanizmi (oddiy izoh)	Kutiladigan ta'sir yo'nalishi
Makro	Inflyatsiya	Depozitlarning real qiymati pasayadi, mablag'lar alternativ aktivlarga oqishi mumkin, depozit bazasi beqarorlashadi	Ko'pincha salbiy
Makro	Siyosiy stavka / bozor stavkalari	Resurslar narxi o'zgaradi, banklararo moliyalash qimmatlashadi, depozit uchun raqobat kuchayadi	Stavka oshsa salbiy
Makro	Valyuta kursi tebranishi	Valyutali depozit/kredit oqimlari o'zgaradi, valyuta likvidligi talabi ortadi	Ko'pincha salbiy
Makro	Iqtisodiy faollik	Kredit qaytimi va talab o'zgaradi, muammoli kreditlar ko'payishi mumkin	Aralash
Mikro	Muddati mos kelmasligi (gap)	Qisqa depozit hisobidan uzoq kredit moliyalashtirilsa, depozit chiqishida likvidlik bo'shlig'i paydo bo'ladi	Salbiy
Mikro	Depozit bazasi barqarorligi/konsentratsiyasi	Yirik mijozlar ulushi yuqori bo'lsa, bitta katta chiqish likvidlikni keskin pasaytiradi	Salbiy
Mikro	Kredit portfeli sifati (NPL)	Qaytmaydigan kreditlar pul oqimini kamaytiradi, zaxiralar bosimi ortadi	Salbiy
Mikro	Yuqori likvid aktivlar ulushi (HQLA/naqd)	Stress holatida tez pulga aylantirish mumkin, to'lov qobiliyati mustahkamlanadi	Ijobiy
Mikro	Kredit/depozit nisbati (LTD)	Depozit yetishmasa bozor resursiga tayanish ortadi, tanglik davrida xavf kuchayadi	Salbiy

Mikro	ALM/trejri boshqaruvi sifati	Limitlar, prognoz va stress-test kuchli bo'lsa, risklar erta boshqariladi	Ijobiy
-------	------------------------------	---	--------

O'zbekiston sharoitida bank likvidligi, bir tomondan, inflyatsiya va siyosiy stavka kabi makro omillar orqali resurslar narxi va depozit oqimlariga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, bankning ichki siyosati — portfel sifati, muddatlar nomutanosibligi, depozit bazasi tarkibi va likvid zaxiralar darajasi — orqali real holatda shakllanadi. Shuning uchun likvidlikni optimal boshqarish banklarda makro sharoitni doimiy monitoring qilish va mikro darajada ALM, stress-test hamda likvid aktivlar portfelini muvozanatli yuritishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Liquidity dynamics of banking sector (HQLA, LCR, NSFR statistikasi). — 2025.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Yillik hisobot 2024 (PDF). — Toshkent, 2025.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “ROADMAP” aimed at further improving the bank regulation and supervision system in 2025–2028 (PDF). — Toshkent, 2025.
4. IMF. Republic of Uzbekistan: FSAP — Detailed Assessment of Observance (Basel Core Principles for Effective Banking Supervision). — 2025.
5. World Bank & IMF. Republic of Uzbekistan — Financial Sector Assessment Program: Detailed Assessment (Basel Core Principles) (PDF). — 2025.
6. Choudhry, M. The Treasury Management Handbook. — Wiley, 2010/2021.